

OLVASÓNAPLÓ

KÜLÖN VILÁGBAN?

FEHÉR KÁLMÁN: *Fürjvadászat*.
Forum, Újvidék, é.n. (1971)

»Fehér Kálmán mindenesetre nagy problémája lesz az úgynevezett vajdasági kritikának« — írta egyik kritikuskunk 1967-ben a *Száz panasz* kapcsán. A megkérdőjelezett vajdasági kritika mégis szembenézett Fehér Kálmán költészetével; első kötete óta legkevesebb tíz kritika, recenzió, hosszabb-rövidebb elemző tanulmányrészlet és tanulmány boncolta és vizsgálta ennek a tájúnkon szokatlan sodró erővel és rendhagyó poétikával megvalósult poézisnak ismérveit — éppen a legjobb kritikuskok és irodalomtörténészek tollából.

Hozzátehetjük mindjárt azt is, hogy az ilyen természetű költészet annyiban jelentett »nagy« problémát a pejorált vajdasági kritikának, mint a komoly és jelentős alkotói revelációk mindig is jelentettek kritikuskaink számára. Néhányuk kivételével újra szemügyre vették ezt a költészetet, az új kötet, a *Fürjvadászat* kapcsán, ami annak a bizonyítéka, hogy nem a napi kritika esetlegessége adott tollat a kezükbe, hanem igenis fontosnak tartották e rendhagyó voltában is jelentős költészet új szakaszának elemzését, az új útszakasz eredményeinek és esetleges kibillenéseinek megmutatását.

Fehér Kálmán költészete persze korántsem problémamentes, hiszen rangos költészet aligha képzelhető el problémák nélkül; ám mindenképpen kritikánk nagykorúsodását bizonyítja, hogy ez nem a vajdasági kritika problémája, hanem a költészeté magáé, a költőé az alkotó—világ és az alkotó—alkotás viszonylataiban.

Jó »sajtója« volt tehát ennek a költészetnek, s mindjárt azt is hozzátehetjük, hogy a megjelent szövegek* — természetesen a kritikuskok egyéni affinitását és a kritikusai terminológia szükségszerű eltérését figyelembe véve — szinte azonos kvalitásokat és költői megvalósulást véltek felfedezni benne. Első könyve, az *Akvárium* kapcsán »költői mozzanatainak olyan erényeiről« beszélt a kritika, »amelynek ápolására, elérésére, kicsi-holására idősebb társai egy részének életműve ment rá«, ezzel már utalt is arra, hogy ez a költészet — és a vele párhuzamosan lombosodó Tolnai-és Domonkos-féle poézis — a jugoszláviai magyar költészet addigi eredményein és eredménytelenségein túllépve, egészen más egzisztenciális alaphelyzetből indult; kezdeti szintje is egészen más minőséget ígért. Fehér Kálmán verseinek akkori »indulatos intellektualizmusa« és »verselésének

* Bibliográfia: Hfd, XXXII. évfolyam, 957. lap

A *Fürjvadászatról*: Kilátó, 1972. IV. 15. és Új Symposion 87—88. szám, 317. lap

nálunk oly szokatlan ősi íze» eleve az akkori vajdasági költészetfelfogás ellenpontjaként realizálódott és a modern külföldi és magyar lírai vonulatok ígézetében állt. Költészetének első fázisában Fehér Kálmán szinte nem is élt, később pedig egyáltalán nem él az eltanulható versépítési mód-szerekkel, az eruptív ihlet »belső folyama« és a »tudással költés« fegyelmező határa szabta meg az amorf sodrású, de hihetetlen intenzitású egyéni szabadversek és a redukált nyelvi anyaggal operáló kis »mondott« versek hangját.

Alakuló költői kozmoszának metszéspontjaiban már ekkor feltűnt a nemzedéki élmény tudatos vallása és vállalása; ez jellemző vonásként húzódott végig második kötetén is, csak legújabb könyvében szüremlenek be az egyéni sors vállalásának költői problémái. A sorsát generációja sorsán át látó költőt mutatta ki kritikánk az első kötet kapcsán, de olyan költőt, akinek létélménye egyben meg is különböztette költőtársaitól. A jugoszláviai magyar költészetben oly evidens tájélményt Fehér Kálmán egészen egyénien lényegítette át költészeté, a táj (szülőföld) egyik lehetséges költői megfogalmazását adva. A tájélmény spontaneitása megmaradt a versekben is, mentesen a »költői« áttételek »emlékké oldó« nosztalgiajától; a maga nyers, fésületlen, de monumentalitásában is emberi és embert meghatározó mozzanataival volt jelen költészetében. A bánáti világ, a Tisza-part nem dekorumként szerepelt verseiben, hanem a költői világ szerves részeként. Hosszú verseinek grafikai tükre is mintha a személyesen kanyargó és a kanyarokban szétterülő folyó állandó ihlető erejét mutatta volna, de amelyhez oda simult a sík táj is, lapuló titkaival és nyers, szókimondó valóságával, minden élőjének mitológiájával.

Az ilyen költészet — szinte kínálkozik a megállapítás — idegenkedik mindenféle sallangtól, ékítménytől, minden írászta mellett kigondolható »költői« hozzáadástól. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a tudatos alakítás nem játszott szerepet Fehér Kálmán verseinek kialakításában: A tapasztalati világ nyújtotta élményköröket nála a gondolat fegyelme alakította, ez adta a világmegélés költészeté átlénygülő súlyos pompájának és az intellektus izzásának szimbiozist. Távoli rokona ebben a felfogásban a költő Zrinyinek, nem véletlenül mondta költészetéről egyik irodalomtörténészünk, hogy »egy jellegzetes tagoló verstípust képvisel irodalmunkban.« Fehér Kálmán versei a XVI. század lantos énekszerzőit juttatják az olvasók eszébe, akiknek döcögős és göcsörtös versépítményeit háttérbe szorítja a gondolat és a szándék mindenek felett való elsőbbsége, a nemes küldetésvállalás, a makacs perlekedés a korral.

Fehér Kálmán verseinek társadalmi angazsáltsága szinte már közhelyszerű frázis irodalmi köztudatunkban. Az elkötelezettség vállalása azonban szükségszerűen a tapasztalati valóság és az eszme közti eltolódás felismerése szerint valósul meg az igazi költészet síkján. A kezdeti dac és szónoki kiállás lassan mélyülő számonkérések és egyetemes kérdések felvetése irányába gazdagítja Fehér Kálmán költészetét. Ami az *Akvárium*-ban még »a költőiség háttérbe szorítását« jelentette, az legújabb kötetében már emberi tartalommal telítődve mutatja egy komoly gondolati vívódás lírai megvalósulásait.

Az elmondottak ismeretében hatványozottan érdemes szemügyre venni, hogy a *Száz panasz* óta eltelt öt év alatt miként alakult Fehér Kálmán költői útja. A kritikus első észrevétele kvantitatív jellegű, ám ez a megfigyelés mégsem mellékes: a majd kétszáz lapos *Száz panasz* után alig több mint félszáz lapnyi versanyagot prezentál a *Fürjvadászat*. Mi lehet a magyarázata, hogy a második kötet után csak ilyen kis versanyagot tartott méltónak a szerző arra, hogy kötetbe is felvegye?

Elsősorban talán az, hogy költészete a második kötet óta nagy utat tett meg, vonulatai meredekebbé váltak, s a meredélyek alatt lakó ember egyre mardosóbb kérdésekkel és kételyekkel ostromolja önmagát és a csúcsokat. Ez pedig szigorúságot jelent, elsősorban önmagával szemben.

A kötet legtöbb verse számvetés a megtett (és megélt) úttal, egyben a költő jelen helyzetének kijelölése is. Kiváló példa erre a *Körmenet* című vers, amelynek első sorától (»Saját képmását lendíti magasba a körmenet«) a zárósoráig (»Saját arcképem lendítem magasba«) a könnyörtelen számvetés (és leszámolás) nagy íve hajlik át, mintegy az általa annyira kedvelt fejedelmi többes (mi) átcsapásaként az én szilárdnak hitt grammatikai személyébe. Ez az a pillanat, amikor a költő a »Mindenki gazdátlan / Mindenki farkas és bárány« illuzióvesztett sorait is leírhatja. A közösség jóleső melege helyett a hideg szél lengi be ezeket a verseket; a kijelentő mód helyett a kérdés formájú mondat dominál az ihletett helyeken, s ez beszédesen illusztrálja a költészet jelenlegi helyzetét. Ha a »barátok barátira rajzoltak laktatót«, akkor nyilvánvalóak az egyébként teát-rálisan ható sorok: »Mi adjon hát erőt? / Az Angyal / Aki fellázadni kész? / Vagy az Ördög, / Aki hinni képes?«

Fehér Kálmán mindjobban kiteljesedő költői világa legújabb kötetében új elemekkel gazdagodott. Bár jelzésszerűen csak, de a görög mitológia alakjai és helyei is feltűnnek, ami azt bizonyítja, hogy költészete a tapasztalati világ kínálta ihlet mellett a nagy emberi civilizációk üzenetét is kész befogadni. Így beszéd lázadó matrózokról, akik a kegyetlen halál helyett »új kompjárásaikon haladnak már a Léthén«, vagy így használja a kötet záróversében a Skylla és Charybdis jelentését homéroszi értelemben.

A *Csontok* című hosszú versében a történelem és a civilizációk folyamatossága nyer már-már T. S. Eliot nagy öregkori verseihez hasonlóan mély értelmet; egészében a létezés abszurditását sugallva, részleteiben és a seregnyi név állandó bombázáporában a jelentések és vonatkozások számtalan lehetőségét csillantva föl. Különben vállalkoznia kellene valakinek arra, hogy ezt a verset tüzetesen elemezze, mert a *Csontok* nem nyerte még el azt a helyet, amely mindenképpen megilletné költészetünkben. Mert ott van a helye a *Kormányeltörésben* mellett, azzal a különbséggel, hogy az a mikrokozmosz perspektívájában rajzol döbbenetes képet a lét abszurdításáról, a *Csontok* pedig a makrokozmosz szintjén vetíti ki ugyanezt — persze más költői és megint más nyelvi struktúráján keresztül.

Az első két kötet amorfi szózuhatagai, vastag levegőjű világa komoly és felemelő volt, de letompított lírájával nem vonzotta a szép vers kedvelőit. Gyanítani lehetett azonban — gyanították is —, hogy a férfias és érces hang mögött jó adag líra is lappang, csak nem jött el az ideje még, hogy felszínre kerüljön. A *Fürjvadászatban* azonban ezek a titkok is kibukkannak.

Ilyen szempontból nemzedéktársai közül Fehér Kálmán költői módszere Gion gesztusával rokonítható, mert Gion prózája is csak az utóbbi könyveiben engedett a lírai felhangoknak, kezdetben, akárcsak Fehér Kálmán verseiben, a nyers, a köznapi, néha a drasztikus ürte diadalát a lágyabb, emberközeli hangütés fölött. A *Fürjvadászat* szép verseiben a crocei értelemben vett poesia győzedelmeskedett a férfiszemérem fölött.

Fehér Kálmán »külön világa« eltávolodik ugyan régebbi költői eszkozeinek egy részéről, de tartalomban, emberi hitelben és új inspiráló erőben gazdagodva halad a maga külön, egyéni útján.

Különben minden alkotó egyszer búcsút mond az akor melegének. A magányos tölgyfa koronája mindig dúsabb és terebélyesebb erdőbeli társaiénál. Persze a tisztáson jobban hallatszik a szél süvöltése és érződik hidege is.

JUNG KÁROLY